

Felely: FRÍZ

A magyar drámáért

Színházaink és az új magyar dráma

Jegyzetek az elmúlt színházi évadról és a miskolci színházról

Az elmúlt évadban 175 bemutatót tartottak színházaink, ennek több mint a fele (95) magyar prózai vagy zenés mű volt. A bemutatott 95 magyar drámából 45 (25%) új darab, ebből 6 elsőműves író alkotása. E számok mennyiségileg jelzik, hogy a magyar dráma, s mindenekelőtt az élő magyar dráma őrzi, sőt erősíti azt a központi helyet, amelyet az utóbbi néhány évadban vívott ki magának színházaink műsorában.

Az évad magyar drámáit általában a tematikai gazdagság, változatosabb és korszerűség jellemzi. Irónk egy részében szüntelenül munkál a vágy a múlttal való őszinte szembenézésre, a múlt máig érvényes tanulságainak levonására. A legjobb művekben a történelmi események, alakok, konfliktusok megidézése a forradalmi hagyományok élesítését és ébren tartását célozza, s egyidejűleg mai társadalmi, etikai problémáink, konfliktusaink analogikus, példázatszerű megvilágítására is szolgál. Dramáirónk többsége közvetlenül a jelenhez, napjaink szocialista valóságához fordul. Aktuális közéleti, etikai gondok, konfliktusok fogalmazódnak meg a drámákban: a forradalmiság mai tartalma, az egyén és hatalom viszonyának alakulása, a szocialista demokrácia kiszélesítésének folyamata, ill. a megvalósulását akadályozó tényezők, negatív jelenségek torzulások megjelölése, lektüzdésük útja; a szocialista morál, az individuális és közösségi létezés, erkölcs konfliktusai. Igen értékes vonulatot képeznek azok a drámák, melyek tárgya a továbbelő nagyipolári és kispolgári, valamint az új, szocialista életvitel összeütközése; a szocializmus magasabb szintjén tevékenykedő alkotó embernek leginkább megfelelő magatartásformák felmutatása. Változatlanul fogyatékossága viszont drámáinknak — bár éppen ebben az évadban jelez néhány figyelemre méltó ellenpélda lassú javulást —, hogy még mindig ritka a dolgozó emberek, rétegek mindennapi életének, konfliktusainak színvonalas ábrázolása.

Az izgalmas, változatos tematika a legkülönfélébb drámái műfajokban jelenik meg, — s e műfaji gazdagság talán nem is eléggé hangsúlyozott erénye mai dramaturgiánk. Az évad drámái között megtaláljuk a lélektani drámát, a társadalmi, történelmi színművet, a történelmi parabolát, a groteszk tragikomédiát, a lírai groteszket, a vígjátékot, a szatírárt, a bohózatot, a mesejátékot, az oratóriumot stb. Változatlanul elég sok az adaptáció útján született dráma, ami önmagában nem baj, s egyébként is világjelenség. Ellenben nagyon is kifogásolható, hogy közöttük gyakori a sikerületlen, elnagyolt adaptáció, mely viszont már a dramaturgiai műhelyek általános hibáiról, gyengéiről tanúsodik.

A gondolati igény, tartalmasság és az esztétikai megformáltság tekintetében jó évadot zártunk, bár a bemutatott művek színvonala egyenetlen: kevés a jelentős mű, sok a középszerű, s szerencsére ugyancsak kevés a sablonos, a szürke, a provinciális.

A jó művek közé sorolom *Sarkadi Imre* most felfedezett *Kömüves Kelemen* c. drámáját, mely igényesen ábrázolja korunk forradalmárjának, az alkotó embernek a fanatikus és céltudatos építési akarását, kényszerű áldozatvállalását (Veszprém); *Hubay Miklós: Színház a cethal hátán* c. színjátékát, mely egy konfliktusos történelmi korban vetette boncolja az élő színház hatáslehetőségeit (Nemzeti Színház); *Örkény István: Vérrokonok* c. groteszk allegóriáját, mely az értelműs célért hittél és szenvedéllyel küzdők együtvé tartozását hirdeti (Pesti Színház); *Illés Endre: Névtelen levelek* c. lélektani drámáját, melynek hőse nemes, bár némiképp illúziós indulattal, az új szocialista morál nevében száll szembe a közéletet mérgező jelenségekkel (Madách Színház); *Lengyel József: Újra a kezdet* (Veszprém) és *Levelek Arisztofanészhez* (Thália Stúdió) c. műveit: az első a közéleti

feladatvállalás kötelességéről, az egyéni vágyak és történelmi célok egyeztetésének nehézségeiről, de végső szükségszerűségéről vall; a másik vaskos komédia, társadalmunk egy negatív hóstípusának, a szervilis parazitának, a korrupt bürokratának indulatos leleplezése; *Garai Gábor: A lebegő Atlasz* című költői művét, mely a valóságra nem figyelő, attól ellendülő steril értelmiségi törvényszerű sorsát mutatja be (Pécs); *Szakonyi Károly: Hongkongi paróká* c. szabálytalan komédiáját, mely mai vezetőik és vezetőket szatirikus rajzában az osztályból kihulló vezető ütvesztését; lezülleszt ábrázolja (Miskolc); s végül a fiatal *Schwajda György* igen figyelemre méltó, önálló stílusvilágú, realista és abszurd eszközökkel építkező „mesejátékát”, a *Mesebeli Jánost*, mely a munkásemberek tisztá elkötelezettségében rejülő hatalmas társadalmi-erkölcsi erőt mutatja fel (Békéscsaba).

A művek zöme középszerű. Vagy azért, mert leegyszerűsítő ábrázolja a témáját, vagy mert egy-egy másodlagos jelensége, motívumot felnagyvit, torzítva kiemeli összefüggéseiből; esetleg mert nem elég súlyos, nem elég érdekes probléma drámái ábrázolására vállalkozik; vagy mert dramaturgiailag nem eléggé végiggondolt a darab. E csoportba sorolnám a következő műveket: *Sándor Iván: Az áldozat hegyén* és *Csák Gyula: Terézia* (Pécs), *Eörsi István: Szechenyi és az árnyak* (Pesti Színház), *Páskándi Géza: A kocsi rabjai* (Miskolc), *Szabó Magda: Kiáltás, város!* (Debrecen), *Benedek Katalin: Alattunk a város* (József Attila Színház), *Gerencsér Miklós: A ferde ház* (Déryné Színház), *Juhász István: A magányos sziget* (Veszprém).

Végül, a színre vitt művek harmadik csoportjába tartozók bemutathatósága erősen vitatható, mert vagy a valóság elégtelen ismeretéről, vagy elsiettet és sablonos megoldások választásáról tanúskodnak. Itt említem, példaként, *Berkesi András: Siratófal* (Miskolc), *Gyárfás Miklós: Beatrix* és *Karinthy Ferenc: Hosszú weekend* (Madách Színház), *Kende Sándor: Szerelmes barátim* (Katona József Színház) és *Taar Ferenc: Sirkó pántlikával* (Déryné Színház) c. művét.

Magyar dráma és színház viszonyában, ez az évad további lassú fejlődést hozott. E fejlődés tényezőinek megragadásakor illik szólni a szocialista kultúrpolitika növekvő erőfeszítéseiről; erkölcsi és anyagi eszközökkel, pályázatokkal és díjakkal, alkotói támogatásokkal és premizálással stb. ösztönözte íróinkat új, szocialista drámák írására, és segítette ezek színpadra kerülését.

Egyes színházi műhelyek mind felülősségteljesebben, felfedező izgalommal foglalkoznak a magyar drámával. Megrendelőként lépnek fel, igyekeznek a legjobb írókat magukhoz kötni és rendszeres kapcsolatot tartani velük. Itt a mű valódi színházi dramaturgia kezébe kerül, s végső formáját az író és a dramaturg közös alkotó munkájának eredményeként nyeri el. E színházi műhelyek közé sorolom és elismerően említem meg a Veszprémi Petőfi Színházat (Sarkadi Imre *Kömüves Kelemen*, Lengyel József: *Újra a kezdet*), a Pécsi Nemzeti Színházat (Garai Gábor: *A lebegő Atlasz*), valamint az egyébként eléggé vegyes műsorterület, de az új magyar drámáért kétségkívül sokat tevő Vig-színházat (Örkény István: *Vérrokonok*).

Színházaink zömét azonban — sajnos — ebben az évadban is a műsor egyenetlensége, hullámzó színvonala jellemezte. E színházak érdeklődnek ugyan a magyar dráma iránt, inspirálnak és kezdeményeznek is új műveket, de tartósabb író-színház kapcsolat s állandó szerzők kialakítására kevésbé törekednek. A bemutatásra kerülő művek kiválogatásakor eléggé billenékeny

gondolati-esztétikai mérce érvényesül, a jók mellett olykor gyenge művek is könnyedén zöld utat kapnak. Nem ritka, hogy ígértes drámák sietve, kellő dramaturgiai, rendezői megmunkálás nélkül kerülnek színpadra, s az eredmény: elnagyolt és kidolgozatlan, vagy szürke és poros produkció. E műhelyek között említeném például a Nemzeti Színházat, mely *Hubay Miklós: Színház a cethal hátán* című izgalmas darabjából kitűnő de Kende Sándor: *Szerelmes barátim* című gyengécske színművéből unalmas előadást hozott létre; vagy a Madách Színházat, mely *Illés Endre* fontos társadalmi problémát taglaló drámáját, a *Névtelen levelek*-et jó, gondos munkával vitte színre, de sajnos, színpadot adott *Karinthy Ferenc: Hosszú weekend* című műve rosszul sikerült adaptációjának is. S hasonló példákat hozhatnánk a Thália, a József Attila, a Déryné és a miskolci és a békéscsabai színház évadjából, gyakorlatából is — Egyes színházak pedig (pl. a debreceni, a győri) mintha egyenesen tüntetnének azzal, hogy nem tartanak érdemi kapcsolatot dramaturgiával, s csak esetlegesen keritnek sort egy-egy új magyar dráma bemutatására, vagy (s inkább) utánjátszására. — rendszerint közepes vagy gyenge színvonalon.

Az új magyar dráma és színház kapcsolatának aspektusából különlegesen ítéhető meg néhány vidéki színházi műhelyünk, a szolnoki, a kaposvári, a kecskeméti, s talán a szegedi is. Irányítói — friss, elkötelezett művészetiszemlélettel vezetve — új utakat, új színházművészeti formákat keresnek, önálló és korszerű játéktípusok kialakításán fáradoznak, nem kevés sikerrel. E kísérletező munkájuk műsorterületi bázisa azonban a világirodalom klasszikus és félklasszikus remekei, a modern világirodalom legértékesebb művei, s csak elvétve magyar drámák. E színházak nem eléggé keresik, s nem is találják az érintkezési felületeket a szintén korszerű önkifejezésre törekvő dramáirónkkal, s ez nem éppen öröndetes állapot. Vallom, hogy hosszú távon nem lehet korszerű színházat kialakítani s művelni a korszerű magyar dráma kirekesztésével.

Bár az évad némi javulást hozott a legfiatalabb dramáirók és a színházak viszonyában, a helyzet azonban változatlanul nem kielégítő: a színházak nem érdeklődnek eléggé a fiatal írók művei iránt, bizalmatlanok nem vállalják szívesen a kockázatot a bemutatásukkal. Egyik másik színházi műhely szinte kegyet gyakorol a hozzá forduló ifjú dramáiróval, ha elolvassa művét, s érdemi tördésről, esetleg a bemutatásról már nem is beszélve. Főként a jó dramaturgiai érzékű, pedagógiai készségű, s új utakat kereső fiatal rendezőknek kellene keresniük a kapcsolatot az elsőműves dramáirókkal.

*

A 150. jubileumát ünneplő miskolci színház megkülönböztetett helyet foglal el színházaink között, s különleges művészeti-köznevelődési szerepe hivatott. Egy országgrész egyedüli színházaként hatalmas terület ellátottságát kell biztosítania, egy nagy iparvidék munkástömegeivel kell megismertetnie és megszerettetnie a színházkultúrát. A színház az ország egyetlen ún. összevont színháza: egytársulatú és kettős központú, mely két teljesen különböző város (Miskolc és Eger) eltérő összetételű, tudat- és ízlésszintű közönségének igényei szerint készít műsorterületet és játszik. A társulat szellemi és fizikai igénybevétele közismerten felfokozott, a színháznak szokatlanul nehéz munkafeltételek, anyagi, technikai, szociális körülmények között kellene helytállnia, tartania a versenyt más színházainkkal.

Úgy vélem — az ünnepontás szándéka nélkül —, hogy a Miskolci Nemzeti Színház csak részben állja a sarat e versenyben. A társulat

évadról évadra hősiesen, már-már robotszerűen végzi munkáját, a színház megőrzi a vállalt előadásokat, s eleget tesz kötelezettségeinek mindkét székelyen, s talán tájon is. A városi, ill. a két megye közönségével kialakított, szerteágazó kapcsolatai jól funkcionálnak, sőt új kapcsolatformákkal is kísérletezik a színházvezetés. A színház valóban egyik bázisa az országgrész művészeti, kulturális, köznevelődési életének.

Műsortervezési, művészeti szempontból már a bizonytalanság és középszerűség jellemzi. Alapvető vitám a jelenlegi, hat éve működő színházvezetés koncepciójával van. E színházvezetés rendre hangsúlyozza, hogy célja a népszínház kialakítása Miskolcon. Mít ertsünk ezen? Idezem *Sallós Gábor* nyilatkozatát: „A színház műsorpolitikáját a népszínház koncepció jegyében formáljuk át: olyan színházat igyekszünk játszani, ahol a lakosság valamennyi rétege megtalálja a számára megfelelő, igényt kielégítő, s ugyanakkor színvonalas, nemcsak szórakoztatást, hanem ismereteket, gondolatokat nyújtó produkciókat”. (Napjaink, 1973. augusztus). Csakhogy ez az elképzelés — amint *Zimonyi Zoltán* helyesen érzékeli (Napjaink, 1974. június) — nem kimunkált elvi koncepció, csupán egy gyakorlati-prakticista program. Nincs itt mód arra, hogy a korszerű népszínházról értékezzem, csupán annyit: e modern színház típusnak szerintem egyik ismerve, hogy műsorterületben szocialista világnézetet képviselő, színvonalas művek dominálnak; e művek úgy közeríthetők, hogy érthetővé válik a gondolati világosságukban, egyértelműségükben és erejükben rejlik, nem pedig a zavaros vagy leegyszerűsítő dialógusiakban, jellemeikben. A másik jellegzetessége a népszínháznak az értékes (hagyományos és modern) színházi törekvések színtetizáló, a gondolati mondanivalóval harmonizáló, azt érvényre juttató önálló játéktípus. Végül a harmadik ismérv a közönséggel való permanens, tudatos és intenzív színházon belüli és kívüli foglalkozás, a közönség felkészítése a színházi életműre, tanítása és nevelése a színház művészetére. A miskolci színház sajnos, a közönséget inkább még csak kiszolgáló, s nem „előzve szolgáló” intézmény.

A Miskolci Nemzeti Színház műsortervezése évadról évadra eléggé egyenetlen, hullámzó. Legdicserendőbb vonása a magyar dráma, ezen belül főképp a vígjáték, a szatíra ügyének felkarolása. A színházvezetés jól tudja, hogy élő magyar dramaturgiával nélkül nincs izgalmas magyar színház, ezért évről évre erőfeszítéseket tesz új magyar művek íratására, bemutatására. E jubileumi évadban pedig különösképp a magyar dráma felé fordul a figyelem, s következményként csupa magyar műből állította össze műsorterületét. E műsorterület az első pillantásra nem is rossz. Három új magyar mű ősbemutatója (*Szakonyi Károly: Hongkongi paróká*, *Páskándi Géza: A kocsi rabjai*, és *Berkesi András: Siratófal*), nívós és sikeres magyar drámák utánjátszása (*Illyés Gyula: Testvérek*, és *Kertész Ákos: Nénnap*), valamint klasszikus és félklasszikus dráma, zenés feldolgozások (*Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde*, *Barta Lajos: Szerelmem*, *Vörösmarty-Görgey-Stark: Handabasa* és *Petőfi-Simon-Rónai: A helység kalapácsa*) szerepelnek benne. Ha azonban alaposan megnézzük e műsorterületet és ismerjük a darabokat is, akkor tetten érhetjük a színház műsortervezési hibáját: a darabválasztásban olykor tapasztalható bizonytalanságot, engedékenységet vagy igénytelenséget. Mert amennyire nyilvánvaló, hogy helyes volt bemutatni *Szakonyi* fontos közéleti problémát körüljáró, eléggé sikerült szatirikus komédiáját, s még *Páskándi* viszonylag középszerű, tisztázatlan műfajú játékát is, annyira vitatható *Berkesi* gyengécske dramaturgiájának színpadi létjogosultsága.

A műsortervezés zavarai a miskolci színházi műhely egyik nagy fogyatékoságai: a dramaturgiai munka elhanyagoltságának, színvonalatlanságának a következményei is. Miskolcon egy klasszikus magyar dráma kongeniális újraértelmezése, új magyar szerzők felfedezése és a színházhoz kötése jelenleg szinte elképzelhetetlen. De a hatékony színházi dramaturgia hiányát jelzi az is, hogy a darabok lényegileg úgy kerülnek színpadra, ahogy a

szász megírta: első változatban, „piszkozatban”, nyersen. Az íróval való érdemi, mély munkakapcsolat az „együttműködés” fájdalmas-termékeny folyamata ismeretlen. Mert ha egy aktív, alkotó, a színház sajátos eszközeit és elvárásait az irodalmi művel szüntelenül szembesítő dramaturgia vette volna kézbe például a *Hongkongi parókát*, e szabálytalan komédia különböző rétegei közül bizonyára a szatirikus került volna előtérbe, s gondolatilag-szerkezeti-leg talán letisztultabb, mélyebb és hatásosabb szatíra kerülhetett volna a rendezőhöz.

A másik, az előbbivel persze összefüggő gyengéje e színházi műhelynek a szorosabban vett művészeti munka középszerűsége. A darabok nemcsak dramaturgiai, hanem rendezői és színészi is megmunkálatlannak, kidolgozatlanak tűnnek a színpadon. Feltűnő a szuverén rendezői látomás hiánya, az írott szöveghez való túlzott ragaszkodás. Az előadások stílusvilága akkor is leegyszerűsödik, ha bonyolultabb stílusrétegű darabok kerülnek színpadra: a groteszk tragikomédia rendszerint komédiává, sőt bohózáttá, a realiztikus-lélektani dráma melodramává válik itt. S maga a társulat sem eléggé ütőképes. Összetétele kedvezőtlen, bizonyos szerepkörökre nincs megfelelő kvalitású színész, s ennek nem egy produkció látja kárát. Hiányzik a társulattól a tehetséges fiatalok gárdája.

S talán a legnagyobb probléma: évek óta rányomja bélyegét a színházra a meghatározó művészegényiség hiánya. A nagy rendező, aki szuverén színházi koncepcióval, látomással rendelkezik, s egységbe tudja ötvözni a nagy színház nélkülözhetetlen elemeit; aki önálló játéktípus képes teremteni; aki korszerű világnézetét és stíluselméletét, vibráló szellemiségét és kereső nyugtalanságát mintegy betáplálja társulatába; aki a szó teljes értelmében vett, ütőképes társulattal, és egy célra szűkített, jó művészek közösségét tudja maga köré szervezni.

S mindezek után mégis, éppen a legutóbbi évad alapján, nagyon bízom a Miskolci Nemzeti Színház jövőjében. Ez a „magyar évad” azért igen jelentős vállalkozás volt a színház újabb történetében: a szerzőkör, a műsortervezés átlagszínvonalára javult, s évek óta első eset, hogy giccset nem mutatott be a színház. Az új főrendező *Illés István* is tehetséges ambiciózus művészegényiség, akinek kezdeményezéseit, első próbálkozásait a szakma és a kritika rokonszenvvel fogadta, s támogatja. Új jelenség, hogy hosszú idő óta ismét tehetséges fiatal színészek tekingetnek Miskolc felé. *Szakonyi Károly* az új dramaturg, Reméjük, ismert és felfedezésre váró írókat vezet el a színházhoz, s javítja a dramaturgiai műhelymunkát is. Mint hírlík, a kedvezőtlen játékerőben és munkafeltételekben is érdemi változás várható, a város pedig bizonyára továbbra is szeretettel és bőkezű mecenásza lesz a színháznak. Remény van tehát arra, hogy a Miskolci Nemzeti Színház felno nagy színházművészeti-köznevelődési feladataihoz — s a nem távoli jövőben színházművészetünk egyik szellemi, pszézmó alkotó műhelyévé válik.

Eme elérendő cél érdekében nagyon üdvösnök tartanám, ha a miskolci szellemi erők határozottabban és következetesebben állnának a színház mellé, segítve megújulási törekvéseiben. A miskolci értelmiség legjobbjai legyenek — *Papp Lajos* szép fogalmazása szerint — valóban „*lelkismereti részvénnyesei*” e művészi vállalkozásnak. S mit tehet a színház ügyéért a Napjaink? Amit tett például az elmúlt évben, „*A magyar drámáért*” kritika-ciklusával. Csak lehetőleg rendszeresebben tájékoztassa olvasóit a magyar színházművészet egészének állapotáról, legfontosabb eseményeiről, segítve őket, hogy helyesebben lássák saját színházuk helyét jelenkori színházi világunkban. Elemző és értékelő bírálatok rendszerével tartson tükört a színház elé, hogy reálisan szemlélhesse önmagát, önismeretet tanuljon, tisztában lehessen önnön erényeivel és fogyatékoságaival. S tegye mindent a lap változatlan szeretettel, felelősséggel, „*lelkismereti főrésznyesként*”.

RIGÓ LÁSZLÓ